

Alkalom **Antall József Baráti Társaság Díszközgyűlése**
Helyszín **Magyarok Háza**
Időpont **1999. április 8.**
Előadók **Jelenits István**
Fabiny Tibor

Szerkesztette **Pavlics Tamás**
Jegyzetekkel ellátta **Grósz András**
Korrektúra **Palkó Katalin**

FABINY TIBOR

EVANGÉLIKUS MEGÚJULÁS ANTALL JÓZSEF MINISZTERELNÖKSÉGE IDEJÉN

¹ Dán 12,3

Dániel próféta könyvében a következő mondatot olvastam: „Az értelmesek pedig fénylenek, mint az égnek fényessége; és a kik sokakat az igazságra visznek, miként a csillagok örökkön örökké.”¹ Politikai eszményképem, Antall József neve és államférfiúi tevékenysége is fénylő csillag a magyarság és a magyar kereszténység olykor sötét égboltozatán.

² Vékey (1939-ig) Vézner Károly (1895–1975) In: Katolikus Lexikon XIV. kötet. Főszerk.: Diós István, Budapest, Szent István Társulat, 2009. 930. p.

³ kalokagathia: antik nevelési elv, amely az erkölcs és testi megjelenítés összhangját hirdette

Két régi ökumenikus élmény kapcsol össze Antall Józseffel. A katolikus alma mater és a kötcsei evangélikus templom. A piarista gimnáziumban nyolcévi eltolódással ugyan, de közös osztályfőnökünk és latin tanárunk volt Vékey, korábban Vézner Károly². A kalokagathia³ eszményét képviselő kiváló pedagógus olyan ember volt, akinek a lényge modell lehetett sokak számára, és akinek a hatása mélyen befolyásolta az ifjúkori magatartás fejlődését. A másik kapcsolódási pont a Somogy megyei Kötcse: evangélikus templomának és parókiájának telkét 250 évvel ezelőtt az akkor ott birtokos, katolikus Antall család bocsájtotta a Hessenből odatelepült lutheránusok rendelkezésére. 1980-ban Antall József, mint a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum akkori főigazgatója, tisztelgő látogatást tett Kötcsén. A gyülekezet felügyelője, dr. Reinhard Miklós találó szavakkal köszöntötte

öt: „Az Antall család tudta becsülni őseink lutheránus hitvallását és hitük-höz való ragaszkodását akkor is, amikor rút testvérharcok dúlták őseink lelki és testi békességét. Az Antall család nemcsak türelmes volt a türelmi rendelet⁴ előtt, hanem adakozó is.” Válaszbeszédében Antall József többek között ezeket mondta: „Ez az említett türelem nemcsak a vallási területen érvényesült, hanem nyelvi, nemzetiségi téren is. Biztosan azért is volt a gyors elmagyarosodás, mert soha kényszerrel nem alkalmazták. Kényszerrel soha, semmit nem lehet elérni. Ez a függetlenség, ez a személyi szabadság, amit megpróbáltak nyújtani azon körülmények között, ez volt az, ami egységessé tette a falut, ezt az országot hitben és öntudatban.” Ezek a szavak, amelyeket a több éven át kötcsei segédlelkésként szolgáló Tamás fiam⁵ jegyzett le, már akkor mély államférfíui bölcsességet, sőt politikai merészséget is tükröző gondolatok voltak. Antall a katolikus egyház hű fia, és egyben széles látókörű és igazán ökumenikus gondolkodású ember volt. Világképének, gondolkodásmódjának és cselekvésének mozgatórugója a széles ismeretekre nyugvó, mélyen átélt és tudatos történelmi tapasztalat volt. Jól ismerte az európai, nemzeti és egyházi történelem minden erényét és minden buktatóját. Mind az 1956-os magyar forradalom idején, mind később, a Kádár-korszak útvesztői között, amint azt kötcsei szavai is mutatják, az igazságkereső szenvedélye vezette. Egyik méltatója Kulin Ferenc⁶, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának oktatója találónan írta akkor róla, hogy soha nem úgy tette fel a kérdést, hogy egy adott helyzetben kinek volt igaza, hanem úgy, hogy kinek miben volt igaza. A különböző, gyakran ellentétes érdekek, erők és személyiségek – gondoljunk a felekezeti vitákra is – az ő felfogásában nem azért ütköztek vagy ütköznek egymással, mert az egyik oldalon a tisztánlátók s a másik oldalon a tévelygők, régi szóval eretnekek álltak, vagy állnak, hanem azért, mert ugyanaz a cél csak a részérdekek és a részigazságok harca révén válik megközelíthetővé. A történelmi és egyben egyháztörténeti igazságkeresésnek ez a bölcs és toleráns tudása is hozzájárult ahhoz, hogy a történelmi egyházak és köztük a magyar protestantizmus képviselői is olyan örömmel üdvözölték a rendszerváltozás hangadó és magával ragadó nemzet- és korszaképítő személyiségét és egyházpolitikáját.

⁴ II. József német-római császár és magyar és cseh király által 1781-ben kiadott rendelet, amely az ortodox és a protestáns egyházak számára szabadabb vallásgyakorlatot és hivatalviselési jogot biztosított.

⁵ Dr. Fabiny Tamás (1959–) evangélikus lelkész, teológus, 2006-tól az Északi Evangélikus Egyházkerület püspöke

⁶ Kulin Ferenc (1943–) kritikus, irodalomtörténész, szerkesztő, egyetemi tanár, országgyűlési képviselő (1990–1998), a Magyar Demokrata Fórum (MDF) alelnöke (1989–1991, 1993–1996), a Magyar Demokrata Néppárt (MDNP) tagja (1996–2005)

⁷ Magyar Demokrata Fórum (MDF): 1987-ben alakult politikai mozgalom, amely 1989 és 2011 között ezen a néven pártként működött; 1990 és 2010 között folyamatos parlamenti jelenléte, 1990 és 1994, majd 1998 és 2002 között kormánypárt is.

⁸ Evangélikus Élet LV. évf./11. sz. 1990. március 18. 4. p.

Hadd említsem meg a sajnós rövid életű időszak néhány konkrét, egyházi vonatkozását. 1990 márciusában, még az MDF⁷ nagy győzelme előtt, a Magyarországi Evangélikus Ifjúsági Szövetség MEVISZ-állásfoglalás választások előtt címmel tett hitet reménységéről az Evangélikus Élet hasábjain.⁸ Közös akció volt ez a Magyar Protestáns Közművelődési Egyesülettel, a Keresztény Ökumenikus Baráti Társasággal, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségével, a pécsi Értelmiségi Keresztény Műhellyel, valamint a Katolikus Koordinációs Tanáccsal és a Katolikus Ifjúsági Mozgalommal. Ez tehát egy ökumenikus elhatározás volt: a többségében fiatal és lelkes keresztények közösségeikben úgy vélték, hogy hitük megalapozhatja a változást, reményük türelmet adhat a terhek elviselésére és erősítheti a jövőbe vetett bizalmat, szeretetük pedig a másik iránti személyes és közéleti felelősség vállalására indíthat. Az állásfoglalás három témát ölel fel: saját szerepüket, az állam feladatát és a következményeket. Különösen három területen érezték sürgető kihívást: az alapvető emberi jogok védelmére, a közösségek megteremtésére és a reménytelenség felszámolására. Úgy vélték, hogy jövőjük nagyobb mértékben azon múlik, hogy milyen gyorsan kezdődik el a társadalom személyes elkötelezettségéből, alulról induló építkezése egyesületek, közösségi érdekvédelmek, mozgalmak, kisközösségek, vállalkozások, termelő és egyéb társulások formájában. Antall József programja ugyanebbe az irányba mutatott. Ez a fontos állásfoglalás úgy látta, hogy mindenkinek élnie kell az adottságainak megfelelő társadalmi, politikai részvétel lehetőségével. Az egyházak és az egyháztagok 1990-ben valóban felelős elkötelezettséggel teljesítették ezt a feladatot. Az állásfoglalás egyfelől jól mutatja az egyházilag elkötelezett és a közélet iránt is nyitott emberek elvárásait a fordulat évének kezdetén, másfelől pedig jelzi, hogy mennyire ezt a reménységet és igényt teljesítette be pártjának győzelme után sokat szenvedett huszadik századi nemzedékünk első szabadon választott miniszterelnöke.

Amikor Antall József 1990 májusában az Országgyűlésben előterjesztette programját⁹, az egyházak vezetői is megvitatták, sőt közösségeikben is tanulmányozták e nagy jelentőségű dokumentumot. Az Evangélikus Egyház sajtója is részletesen foglalkozott vele, sőt nyilatkozatot tett közzé

⁹ Antall József 1990. május 22-én bemutatott és május 23-án elfogadott kormányprogramja. Lásd: *A Nemzeti Megújulás Programja. A köztársaság első három éve*. Budapest, 1990.

az ún. Nemzeti Megújulás Programjáról. Örömmel nyugtázták, hogy Antall József kormánya szükségesnek tartja az egyházak működési feltételeinek teljes körű helyreállítását és anyagi autonómiájuk biztosítását. Az egyházi vezetőség kérte a kormányt, hogy közvetlen tárgyalásokat is folytasson vele a program gyakorlati és részletes kifejtése érdekében, közelebbről megismerve annak alkalmazási tervét. A kormányprogram egyházi elemzése során kifejezésre jutott, hogy bár elvileg helyeslik az egyház és az állam szétválasztásának elvét, mégis szeretnék világossá tenni, hogy az egyházakat és a vallási felekezeteket a magyar társadalomtól elválasztani nem lehet. Az ilyen irányú törekvés – hangzik a nyilatkozatban – a történelem folyamán mindig kudarcba fulladt és rendkívül káros hatása volt az egyházakra és egész népünkre egyaránt. Az Antall József által meghirdetett Nemzeti Megújulás Programját széles egyházi körben vitatták meg. Több olyan sajátos területet látott az egyházi közvélemény, amelyre azután különösen is felhívta a lelkészek és egyháztagok figyelmét. Az egyik a család problémája, a másik az ifjúság ügye és a nevelés kérdése, a harmadik pedig a közösségi élet alakítása, amely közismerten az egyházak közösségformáló erejében rejlik. Ezen a téren sajátos feladatként jelent meg a lelki értékek erősítése és a nemzeti hagyományok megbecsülésének előmozdítása. Az egyházi körökben mindent el kívántak követni annak érdekében, hogy a társadalomban elfogadottabbá legyen a türelem, a kölcsönös tisztelet, a megértés, az együttérzés és a kiengesztelődés gondolata; hiszen az egyházak által évezredek óta képviselt erkölcsi értékek az egészséges társadalmi élet nélkülözhetetlen alapját képezik – szövegezte a Magyarországi Evangélikus Egyház 1990. júniusi nyilatkozata¹⁰. Harmati Béla¹¹ püspök-elnök és az Evangélikus Egyház elnöksége tisztelgő látogatása után ezekre a tanácskozásokra több ízben is sor került. A kormányprogram valóra váltotta az egyházaknak szóló ígéretnek nagy részét. Megszületett a lelkiismereti és vallásszabadságról szóló törvény¹², amely kimondja, hogy a lelkiismereti és vallásszabadság az embert születésénél fogva megillető alapvető szabadságjog. Bár a törvény csak száz főben jelölte meg a vallási felekezetek alapításának feltételét, nyilvánvalóvá tette, hogy az egyházak olyan autonóm szervezetek, amelyek belső ügyeibe az állam nem avatkozik

¹⁰ Nyilatkozat a Nemzeti Megújulás Programjáról. In: Evangélikus Élet LV. évf./55. sz. 1990. június 17. 1. p.

¹¹ Dr. Harmati Béla (1936–) evangélikus lelkész, teológus, a Déli Evangélikus Egyházkerület püspöke (1987–2003)

¹² Az 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról. Lásd: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8660> (Letöltés: 2015. november 17.)

be és zsinati törvényeik sem szorulnak többé állami megerősítésre. Semmilyen belső egyházi viszályhoz nem nyújt az állam segítséget kényszerítő eszközeivel. Az állam az egyházat nem kívánja irányítani és felügyelni, így a törvény nem tartalmaz az egyházi vezetők kinevezéséhez szükséges állami hozzájárulásról és állami esküjükről szóló előírást sem. 1991-től kezdve sorra elevenedett meg az egyház, különösen a gyülekezetek élete. Egyházi műsorokat kezdtek sugározni a rádióban és a televízióban, és egyre gyakoribbak lettek az ökumenikus alkalmak. Az evangélikusság számára azonban a legnagyobb öröm az egykori híres iskoláinak fokozatos újjáéledése volt: az elsőnek visszakapott Fasori Evangélikus Gimnázium után a Deák téri, nyíregyházi, bonyhádi és a soproni középiskoláink kapui nyílhattak meg a többszörösen túljelentkező evangélikus diákjaink előtt. A folyamat ugyan később is folytatódott Békéscsabán, Orosházán, Aszódon és Győrben, ám Antall József halála után, a Horn-kormány¹³ idején számos megszorítást és anyagi hátrányt kellett az egyházi oktatásügynek elszenvednie. 1991 szeptemberében, 39 évnyi kényszerszünet után ismét működni kezdett a Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Gimnáziuma, a tanévet Antall József miniszterelnök nyitotta meg. Nagy hatású beszédében¹⁴ kifejtette, hogy a protestantizmus a maga hitvallásával, nemzeti elkötelezettségével hatott a magyarországi katolicizmusra is és fordítva. Amikor megjelenik a protestantizmus, előbb Luther¹⁵, majd Kálvin¹⁶, akkor olyan új európai értékeket hoznak a mi közös nagy kincstárunkba, amelyek új utat mutatnak az európai fejlődésnek. Rámutatott arra, hogy amikor Mohácsnál elbukott a középkori magyar állam, és megszületett a sokat próbált, sokféle, sokfelé szakított országban az új magyar szellemiség, az már elképzelhetetlen volt a katolicizmus és a protestantizmus együttélése, szimbiozisa nélkül. Ez a katolicizmus, ha összehasonlítjuk bármelyik európai katolicizmussal akár Dél-Európában, akár a lengyelországgal, egy kicsit mindig protestáns szellemiségű. Antall József úgy látta, hogy a magyar szellemiséget az határozza meg, hogy Magyarország egyszerre katolikus és protestáns ország. Mint mondta, a protestáns történeti egyház olyan mély gyökereket vert a magyar szellemiségbe, amely nélkül nincs Magyarország.

¹³ 1994 és 1998 között

¹⁴ A teljes miniszterelnöki beszédet lásd: *A pápai kollégium újjászületésénél*. In: Modell és Valóság II., Budapest, Athenaeum Nyomda Rt., 1994. 189–200. p.

¹⁵ Luther Márton (1483–1546) Ágoston-rendi szerzetes, teológus, majd reformátor

¹⁶ Kálvin János (1509–1564) svájci reformátor

Magas szintű nemzetközi találkozókra is sor kerülhetett Antall József miniszterelnöksége idején. Így Budapesten tanácskozhatott 1992 márciusában az Európai Protestáns Nagygyűlés. Ez érdekes módon nem foglalkozott társadalmi és politikai kérdésekkel, hanem megmaradt a teológia és a felekezetek belső problémakörének vizsgálatánál, végül mégis köszönetet mondott minden olyan szervezetnek, amely különféle módon lehetővé tette a budapesti nagygyűlés megtartását. 1993 júniusában, alig fél évvel a miniszterelnök halála előtt ünnepelte 50. éves jubileumát a Magyarországi Egyházak Ökumenikus Tanácsa. Lukáts Miklós¹⁷ – akkori miniszterelnökségi államtitkár többek között – azt hangsúlyozta rövid beszédében, hogy: nem számítanak arra, hogy akármilyen politikai csoportosulást támogatassanak az egyházak, arra azonban igen, hogy miután ők is a társadalomban élnek, segítenek nekik azokat a gondokat, problémákat megoldani, amelyek a társadalomban jelentkeznek; hiszen ezeket a feladatokat az egyházak szívesen vállalják, különösen oktatási és szociális téren. Hozzátette továbbá, hogy a kormány szeretné, ha az egyházak az evangélium szellemében állást foglalnának azokról a problémákról, amelyek ma feszítik a társadalmat, mint például az abortusz kérdése, a munkanélküliség, a szegénység vagy akár a környezetvédelem, ugyanakkor támogatja a tevékenységüket és igyekszik a nehéz körülmények között is mindent megtenni, hogy az egyházak el tudják végezni eredetileg vállalt szolgálatukat.

E rövidre szabott idő 1993 végével lejárt a történelmi egyházak és a magyar nemzet számára. A bémult csend, amely Antall József halálát fogadta, katarzist jelentett mindazoknak, akik benne tisztelték a szabadság szószólóját és a negyvenéves pusztai vándorlásból kivezető út vezérét.

Áldott legyen emléke nemzedékről nemzedékre!

¹⁷ Lukáts Miklós, a KDNP országgyűlési képviselője (1990–1994), a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium politikai államtitkára (1990), majd a Miniszterelnöki Hivatal egyházi ügyekért felelős államtitkára (1990–1994)